

Prikkebeen

De Zeeuwse

nr 3/2017 vlinder- en Libellenwerkgroep Zeeland

Colofon

De Vlinder- en Libellenwerkgroep Zeeland is een zelfstandige natuurvereniging die zich inzet voor behoud en herstel van de vlinder- en libellenfauna in Zeeland. Dit gebeurt door onderzoek, voorlichting en educatie. De Zeeuwse Prikkebeen is het verenigingsblad dat 3 keer per jaar verschijnt.

Website: <http://www.vlinlibzeeland.nl>

Bestuur:

Voorzitter:

Peter Geene, 06-22871666 of 0118-584467
famgeene@zeelandnet.nl

Secretaris: Alco Warners, 06-36141658, Wilgenlaan 16
4353 AN Serooskerke, secretaris@vlinlibzeeland.nl

Penningmeester:

Angelique Belfroid, a.belfroid@zeelandnet.nl

Leden :

Ralf Joosse, 06-51535257, zeelandica@gmail.com
Hans Eckhardt, 06-81664484, jeckh@zeelandnet.nl

Ledenadministratie

Angelique Belfroid, a.belfroid@zeelandnet.nl

Contributie: leden minimaal €10,00

donateurs minimaal €12,50

Rabobank rekening NL93 RABO 0180 5399 22
t.n.v. Vlinder- en Libellenwerkgroep Zeeland
Serooskerke(W).

Redactie:

Henny Waanders, info@hennywaanders.nl
Jan Goedbloed, uulenhof@zeelandnet.nl

Kopij inleveren: 15 februari / 15 juli / 15 november bij
Henny Waanders

Digitaal platform

Er is een digitaal platform over vlinders en libellen in
Zeeland: VLZEE@yahoo.com.

Geïnteresseerden kunnen zich aanmelden bij Floor
Arts, arts@zeelandnet.nl.

ISSN: 2210-2256

Foto voorpagina:

Vers uitgesloten Lantaarntje, foto Niek Haak

Foto achterpagina:

Rups van de Grote beer, foto Henny Waanders

Inhoud

- 2 Van de voorzitter
- 3 Het eerste Eikenweeskind in Zeeland
- 6 13e Nationale NachtvlinderNacht
- 14 Metamorfosen midden in de stad
- 20 Activiteitenprogramma

Van de voorzitter

Peter Geene

Dit najaar was het erg regenachtig en waren er weinig insecten overal. Dus ook niet erg veel vlinders en libellen, al waren er nog wel lokaal diverse late Citroentjes gezien en half oktober nog een Kleine vuurvlinder, Klein koolwitje, Kleine vos en Dagpauwoog in Oranjezon. Daar vlogen zelfs nog zo'n 100 copula's (200 ex) van de Bruinrode heidelibel in een vorig seizoen nieuw gegraven duinplas.

Onze werkgroep was op 9 september uitgenodigd om een wandeling te begeleiden in het Molenwaterpark in Middelburg over de vlinders en libellen daar; dat was in het kader van de opening van het zgn. META-MORFOSE-lokaal van UCR op het Helmplein te Middelburg door Sophie Krier, degene die de Goedaert-ten-toonstelling had opgezet. Ook Kees Beart hield op 9 september een lezing over Goedaert en zijn vlinders. Bij mijn wandeling vlogen er enkel wat koolwitjes en alle paden stonden blank van de regen, maar gelukkig vlogen er daardoor overal tandems van de Bloedrode heidelibel die eitjes dropten in dat water, dus men kreeg aanschouwelijk onderwijs. De werkgroep is daarbij ook bedankt voor haar inzet het afgelopen Goedaert-jaar.

Twee dagen eerder, op 7 september, was ik aanwezig bij de presentatie van de nieuwe plannen voor dat Molenwaterpark. Via contact met een bewoner is gevraagd of de gezamenlijke natuurclubs iets willen ondernemen m.b.t. de plannen voor water en beplanting. We zullen eens zien of we wat kunnen betekenen naast de toegankelijkheid voor de Rugstreep-padden.

Helaas viel de gezamenlijke excursie met de KNNV West-Brabant in augustus in het regenwater, maar op 21 september was er een nachtvlinderexcursie op de Brabantse Wal om de Heidewitvleugelluil *Aporophyla lueneburgensis* te vinden: en dat lukte met 1 ex! Voor mij een onbekende soort, die nu na jaren afwezigheid opnieuw is gevonden in Nederland. Op onze eigen Nachtvlindernachten in Clinge, Buttinge en Groede zijn eveneens met veel algemeen publiek vele soorten gevangen.

We hielden op 27 september weer een werkgroepavond in Kaasboerderij Schellach, waar Angelique, Alco en ikzelf onze fraaiste vakantiefoto's lieten zien met bijbehorende praatjes. Een leuke avond.

De wintertijd is voor de meesten van ons een rustige tijd, soms met wat determineerwerk dat is blijven liggen, soms een tijd om alleen maar te wachten op dat nieuwe voorjaar 2018. Dat duurt helaas nog even.

Wij, redactie en bestuur, wensen u allen, leden en donateurs, goede feestdagen toe.

Het eerste Eikenweeskind in Zeeland.

Tekst en foto's: Hans Eckhardt

Enkele keren per jaar word ik uitgenodigd door Jo Clarijs om in zijn tuin in de Brouwerijstraat in Oostkapelle mee te helpen met het vangen van nachtvlinders. Mijn bijdrage is dan beperkt tot het vangen van de vlinders, want het determineren laat ik graag over aan Kees Los. Kees zit vanwege de grote aantallen vlinders bijna de hele avond aan zijn werktafel in de partytent van Jo en Heleen gekluisterd. We vangen meestal van tien uur 's avonds tot drie uur 's nachts. De avond van 28 op 29 juli was een avond als vele andere, zij het dat Kees en zijn vrouw besloten om er die avond een "vroegertje" van te maken. Ze vertrokken rond twee uur, waarna Jo, Heleen en ik nog even bij het laken, waar de beide lampen nog brandden, stonden na te kletsen. We hadden een leuke avond gehad met in totaal 54 soorten nachtvlinders (28 macro's en 26 micro's). De vangbuisjes waren al ingepakt en het vlindernet was ingerold toen op het laken een weeskind neerstreek.

Nu had ik dat zelf nog niet vaak meegemaakt. Slechts één keer had ik een Rood weeskind (*Catocala nupta*) op laken gezien tijdens een nachtvlindernacht in de tuin van de imkerij Poppendamme. Die nacht waren er overigens wel enkele weeskinderen waargenomen op smeer dat op diverse bomen rondom het laken was aangebracht. Dat verklaarde voor mij ook een beetje waarom het weeskind op het laken verscheen.

Eikenweeskind: foto 1

De foto's

Na een korte nachtrust besloot ik eerst wat foto's te maken van de vlinder die ik die nacht in de koelkast had laten staan. Doorgaans leg ik bij het fotograferen van gevangen nachtvlinders een groot blad van een tuinplant op de zoldervloer om ze in de strook zon die door het dakraam valt te fotograferen. De vlinder was heel rustig; ik zette hem voorzichtig op het blad en pakte mijn foto toestel. Daar ging het voor de eerste keer mis. De vlinder was veel actiever dan ik vermoedde. Hij liep met trillende vleugels van het blad af, waarbij ik met de telefoon nog wat (abominabele) foto's kon maken en vloog vervolgens met grote snelheid naar het zolderraam, dat nog op een kier open stond. Gelukkig vloog hij eerst tegen de ruit en kon ik hem terug doen in het vangpotje.

Dat moest dus anders. Ik herinnerde mij een tip van een nachtvlinderfotograaf. Hij had mij geadviseerd om de vlinder om deze goed te kunnen fotograferen eerst heel kort in de vriezer moest zetten. Ik vond het een poging waard. En daarbij ging het de tweede keer mis, nu terminaal.

In plaats van een inactieve levende vlinder werd ik geconfronteerd met een dood weeskind. Toch maar wat foto's gemaakt (foto 1 en 2), want ik had inmiddels al wel gezien dat mijn eerste gedachte in de tuin van Jo dat het om een Rood weeskind ging, geen stand hield.

Het determinatieproces

Nadat ik was afgestapt van Rood weeskind als determinatie was mijn voorlopige conclusie dat ik te maken had met het Karmozijnrood weeskind *Catocala sponsa* (verder in dit artikel aangeduid als 'sponsa'). Een leuke vangst, want hij was nog niet eerder in de tuin van Jo Clarijs of door Kees Los gevangen.

Toch had ik mijn twijfels. *Sponsa* kende ik uit Italië. In de tijd voordat ik begon met digitale fotografie (2004) vervaardigde ik af en toe preparaten, vooral van vlinders die ik tijdens mijn vakanties in Zuid-Europa aantrof. Ik had in augustus 1992 een *sponsa* verzameld in Vetulonia (Italië) en dat exemplaar in mijn collectie week drastisch af van het weeskind uit Oostkapelle. De Italiaan was veel groter, had een andere en donkerdere tekening van de voorvleugels, helemaal overeenkomstig het exemplaar afgebeeld in de nachtvlindergids (Paul Waring en Martin Town-

Eikenweeskind: foto 2

Het weeskind op het laken bij Jo was daarmee niet verklaard, want die nacht werd er niet met smeer gewerkt in Jo's tuin. Gemakshalve ging ik weer uit van Rood weeskind, maar we besloten toch maar om de vlinder nog even te vangen. Ik had het netje nog in mijn hand, dus dat was snel vangklaar en Jo liep terug naar zijn tent om daar een passend buisje op te halen. We besloten dat ik de vlinder zou meenemen naar huis om hem daar te determineren. Kees was immers al weg, dus die kon zijn kennis van zaken er niet meer op los laten.

send, 2006) en een veel grilligere donkere lijn in het rode veld van de achtervleugels. Nog steeds uitgaande van een beetje klein uitgevallen sponsa zette ik de vlinder op het forum van Waarneming.nl met als titel: "Karmozijnrood weeskind met vrij lichte voorvleugels?" Bij deze waarneming voegde ik de foto's die ik van het overleden exemplaar had gemaakt (foto 1 en 2). Het bericht werd vele tientallen keren bekeken, maar er volgde geen reactie. Zo kwam ik niet verder. Mijn volgende stap was het inschakelen van de werkgroepleden. Ik stuurde foto's naar Jo Clarijs, Kees Los en Jan Goedbloed. Jo reageerde direct dat hij dacht aan het Eikenweeskind *Catocala promissa* (verder in dit artikel aangeduid als 'promissa'), ook al besepte hij dat die heel zeldzaam is. Jan Goedbloed stuurde de waarneming door naar Anton Baaijens met het bericht dat hij zich afvroeg of het wel een Karmozijnrood weeskind was, omdat hij kenmerken zag van het Eikenweeskind.

Anton reageerde als volgt: "Een interessante waarneming, heeft veel weg van Eikenweeskind. Het okergele dat veel in de vleugeltekening zit van het Karmozijnrood weeskind zie ik eigenlijk niet terug. Maar de vlinder is dan ook wat afgevlagen waardoor de kleur wellicht wat weg is.

Er zit veel bont (wit) in de voorvleugels, zoals bij het Eikenweeskind, en het patroon op de achtervleugel lijkt ook al erg op dat van het Eikenweeskind. Ik ken de vlinder niet, maar op waarnemingen.be staan veel foto's....." Tot zover een deel van de reactie van Anton.

Foto 3: Italiaans Karmozijnrood weeskind (*sponsa*) Deze stip is ook op de afbeelding in de nachtvlinder-gids goed zichtbaar. De Zeeuwse *promissa* vertoont op die plek ook wel een soort vlek, maar die is veel minder opvallend.

Onder de naam Eikenweeskind zette Jan de vangst vervolgens nog een keer op het forum van Waarneming.nl, waarop hij één reactie kreeg van Corten Hub die het met hem eens was.

Nog een beetje magere resultaten dus. Tijd om de Vlinderstichting in te schakelen. Zelf mailde ik Kars Veling en Jan nam contact op met Jurriën van Deijk. Met deze laatste vond het verdere overleg plaats. Aan de hand van de gemaakte foto's van de overleden vlinder twijfelde Jurriën; hij zou de opnamen nog eens

Foto 4: Boven het Karmozijnrood weeskind uit Italië, onder het Eikenweeskind

voorleggen aan andere nachtvlinderdeskundigen, maar ook dit leverde niet het gewenste resultaat op van een sluitende determinatie. Er waren inmiddels bijna vier weken verstreken toen Jurriën mij vroeg of ik een goede foto kon leveren van de achtervleugels. Ik was enigszins voorbereid op die vraag, want enkele dagen eerder had ik besloten om de vlinder – die ik nog steeds in de vriezer had – te ontdooien en te prepareren. Omdat zo'n beestje wel moet drogen duurde het nog meer dan een week voordat ik Jurriën een foto van het preparaat kon opsturen. Per kerende post kreeg ik van Jurriën het bericht: "That's a bingo!! Gefeliciteerd! Inderdaad eikenweeskind." Ook Jan Goedbloed had op basis van de foto van het preparaat geen twijfel meer.

De determinatiekenmerken

Promissa bleek dus best een lastige soort om te determineren, waarbij het er met name op neer komt hem goed te onderscheiden van sponsa.

Allereerst de voorvleugel. De nachtvlindergids vermeldt een grootteverschil tussen de voorvleugels. Promissa is het kleinst (26-32 mm), maar er is overlap met de lengte van de sponsa (29-34 mm). Het grootteverschil tussen de beide preparaten in mijn collectie is echter veel opvallender (foto 4). De tekening van de voorvleugels geeft niet altijd houvast en dat is lastig omdat we van weeskinderen meestal wel heel goed de voorvleugels in beeld hebben en niet zozeer de achtervleugels. Toch vallen er bij de voorvleugels wel wat zaken op. Ik schreef eerder al over het wat lichtere uiterlijk van de voorvleugels. Sponsa heeft een heel donkere uitstraling, terwijl die van de gevangen promissa veel lichter is. Ook vertoont promissa een opvallender verschil in lichte en donkerdere banen.

Zo is de eerste dwarslijn bij promissa breder zwart terwijl die bij sponza slechts een lijntje is. De nachtvlindergids vermeldt dat sponza minder bont getekend is dan promissa. Jurriën wees mij er op dat er van sponza ook erg bonte exemplaren voorkomen. Wat mij wel opviel bij sponza uit Italië was de lichte, ovale stip met donkere ring, midden op de voorvleugels (zie foto 3 met pijl). Deze stip is ook op de afbeelding in de nachtvlindergids goed zichtbaar. De Zeeuwse promissa vertoont op die plek ook wel een soort vlek, maar die is veel minder opvallend.

Het beste determinatiekenmerk om sponza en promissa te onderscheiden is te vinden op de achtervleugel. De donkere middenband van de beide soorten verschilt aanzienlijk. De band van sponza is veel grilliger; hij heeft de vorm van de letter W met richting achterkant nog een klein 'aanzetlijntje' dat lijkt op de beginophaal van letters zoals we die op school leerden schrijven (zie foto 5, tussen pijlen). Deze ophaal ontbreekt bij promissa. De golflijn van promissa is ook veel minder gebogen, minder "W-achtig" (foto 6). De nachtvlindergids vergelijkt de lijn van promissa met de vorm van een zeepaardje. Deze kenmerken waren op de gemaakte foto's van zowel de levende als de dode ongeprepareerde vlinder onvoldoende duidelijk.

Foto 5: *C. sponza*

Foto 6: *C. promissa*

Verspreiding

De nachtvlindergids uit 2006 vermeldt over het voorkomen van promissa dat er in Nederland geen recente waarnemingen bekend zijn en dat het in België een zeldzame soort is die lokaal voorkomt in de uitgestrekte oude eikenbossen van Namen, Luik en Luxemburg [ik noem dit verder het kerngebied]. De Vlinderstichting meldde ten tijde van de vangst van de Zeeuwse promissa op haar website dat de laatste waarneming in Nederland dateert uit 1965 te Nieuwenhagen (Limburg). Inmiddels is de website aangepast, waarover later.

De Belgische website Natuurpunt.be plaatste op 5 juli 2011 het bericht dat de voorbije week tot vijf maal toe een Eikenweeskinder was opgemerkt in Vlaanderen, terwijl de eerste en enige waarneming uit dit gebied dateerde van een jaar eerder. Opvallend was dat alle vangsten plaats vonden in vallen met UV-licht. De website Waarnemingen.be geeft een aardig inzicht in de verspreiding van promissa. Nagenoeg alle waarnemingen in 2011 buiten het kerngebied werden gemeld uit een gebied in een halve ring aan de zuidkant van Brussel (Halle, Tervuren, Overijssse, Lembeek en Meerbeke). Eén waarneming vond plaats in de Panne op 29-6-2011. In de periode 2012-2016 werden er buiten het kerngebied geen Belgische waarnemingen gemeld. In 2017 werd promissa opnieuw in noordelijker streken van België aangetroffen: weer aan de zuidkant van Brussel (3 locaties), ten zuiden van Leuven in Heverlee, iets ten oosten van de Panne, in het Eversambos in Stavele (een gemengd bos met aardig wat zomereiken), hemelsbreed ongeveer 70 km van de Nederlandse grens en als laatste

in het centrum van het dorpje Eindhout, zo'n 50 km ten OZO van Antwerpen.

De eerste waarnemingen van promissa in Nederland sinds 1965 staan opgetekend in Noctua, de nachtvlinderdatabase van Nederland waarin onder andere de waarnemingen van Waarneming.nl en Telmee zitten, maar ook allemaal losse lijsten. De gegevens in deze database zijn niet openbaar toegankelijk maar werden mij aangeleverd door Jurriën. De eerste waarneming betrof 1 imago op de Hofmansplaat in Drimmelen (Noord-Brabant) op 10 juli 2015. De tweede waarneming vond plaats op 24 juli 2015 in Heerlen (Limburg) Deze waarneming was voorzien van een foto. De Zeeuwse waarneming is dus de derde zekere waarneming sinds het verdwijnen van de soort in de vorige eeuw. De melding eerder dit jaar van een mogelijke promissa in Waalre (juni 2017) is zeer waarschijnlijk sponza.

Inmiddels vermeldt de website van de Vlinderstichting: *Recent drie waarnemingen; in 2017 in Zeeland en in 2015 in Noord-Brabant en Limburg. De laatste waarneming daarvoor was in 1965 in Limburg.*

Tot zover de gemelde waarnemingen van promissa. Echt storm loop het dus nog niet met het Eikenweeskinder. Toch is het goed denkbaar dat promissa sponza achterna gaat en langzaam maar zeker een noordelijker verspreiding krijgt.

Dankwoord

Ik bedank Jo en Heleen voor hun altijd weer gastvrije ontvangst bij de gezellige, interessante en voor mij leerzame nachtvlinderavonden in hun prachtige en vlinderrijke tuin.

Ik bedank de medewerkgroepleden Anton en Jan, alsmede Jurriën van de Vlinderstichting voor hun bijdragen aan de totstandkoming van dit artikel.

13e Nationale NachtvlinderNacht

Vrijdag 25 augustus 2017 konden vlinderliefhebbers op 60 excursiepunten in het land kennismaken met nachtvlinders. In Zeeland waren er drie excursies gepland in Clinge, Groede en Buttinge. De volgende verslagen werden geschreven door respectievelijk Joop de Bakker en Eddy Taelman, Huib van Iwaarden en Jan van Belzen.

NNN te Clinge, ideale nachtvlindernacht met strangers in the night!

Joop de Bakker en Eddy Taelman

Foto: Eddy Taelman

Excursie in bos Clinge

Voor de dertiende keer op rij nam de insectenwerkgroep van de Steltkluut annex vlinderwerkgroep Zeeuws Vlaanderen (Oost) deel aan de NNN. Voor de vijfde keer hadden we een NNN gepland in het waterwingebied van Evides, een gebied dat beheerd wordt door boswachter Alex Wieland van het Zeeuws Landschap. Het is een kalkarm dekzandgebied en beslaat ongeveer 450 ha. Het ligt in het oosten van Zeeuws Vlaanderen langs de grens van België tussen Clinge en Heikant. In het bosgebied van Clinge is een jagershut omgebouwd tot fotohut en we waren wederom te gast bij hutbeheerders Timo en Irma. De hut is een goede plek om voor een kleine groep een pp-presentatie te geven en hier konden we de vlinders ook goed bekijken.

Het was een mooie zonnige dag en in de loop van de namiddag hebben we een smeerroute uitgezet. Twintig bomen kregen een nummer en twee streepjes smeer (met banaan/stroop en met wijn/suiker). We stelden twee lichtbronnen op om vlinders te vangen op het laken. Om acht uur ontvingen we de eerste bezoekers. Het was nog zeer warm in de hut en we bleven nog even buiten om van de zomerse avond te genieten.

Dankzij Vlindernet konden we de deelnemers een nachtvlinderverwachting laten zien met 144 soorten die zouden kunnen vliegen in het gebied.

Kwart voor negen was de groep aardig compleet en gaf Joop een korte pp-presentatie over de nachtvlinders.

Inmiddels was het al donker geworden en dus tijd om te kijken of er al nachtvlinders actief waren en wat er op de lakens zou landen (foto onder). Omdat we al tien jaar onderzoek doen naar nachtvlinders in het gebied is de kans om nieuwe soorten te ontdekken gering, maar je weet het nooit. De vangploegen stonden paraat en de determinatieploeg zat klaar. Boswachter Alex Wieland en collega Mark kwamen ook nog op visite.

Smeerroute

Het is altijd spannend wat er op de smeer zal afkomen. De eerste ronde ging van start om 10 uur en leverde 46 vlinders op. De tweede ronde om 11 uur leverde

Foto: Joop de Bakker

38 vlinders op. Totaal hadden we 70 macro's en 14 micro's op de smeer. Een mooi resultaat. De meeste vlinders (ca 75%) zaten op smeer met banaan en stroop.

Op 19 van de 20 ingesmeerde bomen zaten piramidevlinders, variërend van 1 tot 7 vlinders.

Op 13 eiken zaten 32 vlinders

Op 6 beuken zaten 16 vlinders

Op 1 den zaten 2 vlinders

De twee in Nederland voorkomende Amphipyra-soorten zijn zeer moeilijk van elkaar te onderscheiden. Het betreft de Piramidevlinder en de Schijn-piramidevlinder.

De door ons gehanteerde belangrijkste kenmerken voor de Schijn-piramidevlinder zijn:

1. een duidelijke ringvlek
2. geen duidelijke middenschaduw
3. witte uiteinden aan de palpen

Tien vlinders voldeden aan deze kenmerken en zijn aangemerkt als Schijn-piramidevlinder.

Een verrassing was het Karmozijnrood weeskind, waarvan in 2011 door Sander van der Veecken en Bas de Maat in het waterwingebied 11 vlinders werden aangetroffen tijdens gerichte smeerrondes. Ook deze en onze eerste waarneming was op smeer en de soort is door ons nooit gevangen op licht. Ook een Rood weeskind liet zich bewonderen (5e waarneming in ons 10 jarig-onderzoek).

Tabel 1

Nationale Nachtvliedernacht 25-8-2017			Op licht (laken)	Licht- val	Op smeer	Totaal vlieders
Waarnemers: Vwgr O.Z. VI. 19 personen (org: J. de Bakker)						
Waargenomen macro-soorten te Clinge AC 63-363						
1	<i>Ligdia adustata</i>	aangebrande spanner	1			1
2	<i>Phlogophora meticulosa</i>	agaatvlinder		1		1
3	<i>Campaea margaritaria</i>	appeltak	6	10		16
4	<i>Drepana falcataria</i>	berkeneenstaart		1		1
5	<i>Cyclophora albipunctata</i>	berkenoogspanner	1			1
6	<i>Thyatira batis</i>	braamvlinder		1		1
7	<i>Noctua fimbriata</i>	breedbandhuismoeder	1	1		2
8	<i>Laspeyria flexula</i>	bruine sikkelluil		1		1
9	<i>Hypena proboscidalis</i>	bruine snuituil		1		1
10	<i>Notodonta dromedarius</i>	dromedaris	1			1
11	<i>Eupithecia absinthiata</i>	egale dwergspanner		1		1
12	<i>Watsonalla binaria</i>	gele eenstaart		1		1
13	<i>Cyclophora linearia</i>	gele oogspanner		2		2
14	<i>Macaria liturata</i>	gerimpelde spanner	3	6	2	11
15	<i>Cyclophora punctaria</i>	gestippelde oogspanner			1	1
16	<i>Camptogramma bilineata</i>	gestreepte goudspanner	1			1
17	<i>Epirrhoe alternata</i>	gewone bandspanner	1	1		2
18	<i>Luperina testacea</i>	gewone grasuil			1	1
19	<i>Ectropis crepuscularia</i>	gewone spikkelspanner		6		6
20	<i>Eilema griseola</i>	glad beertje	2	2		4
21	<i>Lacanobia oleracea</i>	groente-uil		2		2
22	<i>Agrotis ipsilon</i>	grote wortelluil	1			1
23	<i>Eupithecia virgaureata</i>	guldenroededwergspanner		3		3
24	<i>Ochropleura plecta</i>	haarbos	1			1
25	<i>Opisthograptis luteolata</i>	hagedoornvlinder		1		1
26	<i>Noctua pronuba</i>	huismoeder	3	55	9	67
27	<i>Caradrina clavipalpis</i>	huisuil	1		1	2
28	<i>Ennomos autumnaria</i>	iepentakvlinder		1		1
29	<i>Catocala sponsa</i>	karmozijnrood weeskind			1	1
30	<i>Mamestra brassicae</i>	kooluil		1		1
31	<i>Euchoeca nebulata</i>	leverkleurige spanner		1		1
32	<i>Timandra comae</i>	lieveling	5	2		7
33	<i>Herminia tarsipennalis</i>	lijnsnuituil	1			1
34	<i>Ecliptopera silaceata</i>	marmerspanner		1		1
35	<i>Pelosia muscerda</i>	muisbeertje		1		1
36	<i>Eilema depressa</i>	naaldboombeertje	9	8	1	18
37	<i>Noctua janthe</i>	open-breedbandhuismoeder	2			2
38	<i>Idaea seriata</i>	paardenbloemspanner	2			2
39	<i>Parascotia fuliginaria</i>	paddenstoelluil	1			1
40	<i>Amphipyra pyramidea</i>	piramidevlinder			40	40
41	<i>Eilema lurideola</i>	plat beertje	1	3		4
42	<i>Agrotis puta</i>	puta-uil		1		1
43	<i>Hylaea fasciaria</i>	rode dennenspanner	2	5		7
44	<i>Catocala nupta</i>	rood weeskind		1		1
45	<i>Miltochrista miniata</i>	rozenblaadje		1		1
46	<i>Amphipyra berbera</i>	schijn-piramidevlinder			10	10
47	<i>Thera britannica</i>	schijn-sparspanner		1		1
48	<i>Peribatodes rhomboidaria</i>	taxusspikkelspanner		2		2

Vervolg van Tabel 1

49	<i>Chloroclystis v-ata</i>	v-dwergspanner	1			1
50	<i>Xestia xanthographa</i>	vierkantvlekkuil		1		1
51	<i>Lithosia quadra</i>	viervlakvlinder		3		3
52	<i>Noctua comes</i>	volgeling		4	1	5
53	<i>Mythimna albipuncta</i>	witstipgrasuil	1	1		2
54	<i>Cabera pusaria</i>	witte grijsbandspanner	1	1		2
55	<i>Hoplodrina ambigua</i>	zuidelijke stofuil	1	4	3	8
56	<i>Xestia c-nigrum</i>	zwarte-c-uil	2	7		9
57	<i>Gymnoscelis rufifasciata</i>	zwartkamdwergspanner	1			1
	MACRO-SOORTEN		7	21	4	32

Tabel 2

Nationale Nachtvliedernacht 25-8-2017			Op licht (laken)	Licht- val	Op smeer	Totaal vlinders
Waarnemers: Vwgr O.Z. VI. 19 personen (org: J. de Bakker)						
Waargenomen micro-soorten te Clinge AC 63-363						
1	<i>Yponomeuta malinellus</i>	appelstippelmot		1		1
2	<i>Platytes alpinella</i>	baardsnuitmot	2		1	3
3	<i>Cochylis dubitana</i>	blauwe distelbladroller		3	1	4
4	<i>Cryptoblabes bistriga</i>	boslichtmot	1			1
5	<i>Cydalima perspectalis</i>	buxusmot	21	31		52
6	<i>Agriphila geniculea</i>	gepijldde grasmot		1		1
7	<i>Chrysoteuchia culmella</i>	gewone grasmot		1		1
8	<i>Cydia splendana</i>	gewone spiegelmot	4	2	1	7
9	<i>Archips podana</i>	grote appelbladroller		1		1
10	<i>Pandemis corylana</i>	hazelaarbladroller	1			1
11	<i>Metalampra italica</i>	italiaanse kaneelsikkelmot	1			1
12	<i>Cataclysta lemnata</i>	kroosvlindertje	1			1
13	<i>Agriphila inquinatella</i>	moerasgrasmot		1		1
14	<i>Eudonia truncicolella</i>	nazomergranietmot	61	106	7	174
15	<i>Chilo phragmitella</i>	rietmot	1			1
16	<i>Taleporia tubulosa</i>	sigaarzakdrager (koker)			3	3
17	<i>Hypsopygia costalis</i>	triangelmot	1			1
18	<i>Hypsopygia glaucinalis</i>	tweelijnmot	1			1
19	<i>Agriphila tristella</i>	variabele grasmot	8	8	1	17
20	<i>Carcina quercana</i>	vuurmot	2	11		13
21	<i>Alucita hexadactyla</i>	waaiermot	1			1
22	<i>Acleris variegana</i>	witschouderbladroller		1		1
23	<i>Ypsolopha parenthesella</i>	witvlekspitskopmot	1	1		2
	MICRO-SOORTEN		107	168	14	289
	ALGEHEEL TOTAAL		114	189	18	321

Strangers in the night

Een uur voor middernacht kwamen er nog twee onbekende mannen dwars door het donkere bos tot bij de hut. Ze werden een beetje argwanend ontvangen. Hoe hadden ze ons kunnen vinden? Ze kwamen uit Waddinxveen en waren in België door wegomleidingen kilometers omgereden. Al spoedig bleek er één man heel wat nachtvlinders te kennen en hij was de volgende morgen weer present bij het legen van de vallen en bij het op naam brengen van de vlinders.

Om twaalf uur besloten we te stoppen. De lampen bleven aan. Ieder ging huiswaarts, behalve the strangers die nog op andere plaatsen vlinders gingen vangen. Toen we naar huis reden vlogen er nog veel vlinders uit de bermen. We hadden afgesproken dat we om half negen de vallen zouden legen. Eddy was al om 6 uur terug in het bos om de vallen af te dekken en om de op de muur rustende vlinders te vangen.

De ochtendploeg

Half negen was de ochtendploeg, groot 7 personen, weer present. Er zaten nog 314 vlinders in de vallen, waaronder 30 soorten die we voor twaalf uur op het laken of de smeer niet gevangen hadden. Nog heel wat werk om alles op naam te brengen en alles op te ruimen. Dan nog "even" de vlinders uit de val van Irma uit Hulst op naam brengen en om half twee 's middags vertrokken we uit het bos.

Soorten en aantallen

De eindbalans werd door de ochtendploeg opgemaakt. Totaal werden 269 macro's en 289 micro's genoteerd van 57 macro- en 23 micro-soorten.

Top vijf bij de macro's te Clinge

- 1e Huismoeder 67 ex.
- 2e Piramidevlinder 40 ex.
- 3e Naaldboombeertje 18 ex.
- 4e Appeltak 16 ex.
- 5e Gerimpelde spanner 11 ex.

Foto: Eddy Taelman

Micro's

Bij de micro's waren twee soorten in grote aantallen aanwezig. Van de Buxusmot, vorig jaar september voor het eerst in het gebied, werden nu 52 vlinders gevangen. Massaal aanwezig waren de Nazomergranietmotten met 174 imago's. Daardoor was het aantal micro's groter dan het aantal macro's.

Bedankt

Wij danken de Vlinderstichting voor de mooie folders en de publiciteit, beheerder Alex van het Zeeuws Landschap voor de toestemming, Timo en Irma voor hun gastvrijheid en alle bezoekers (19 's avonds en 7 's morgens) voor de belangstelling en de gezelligheid.

Leuke reactie per email

'Het was ook een ideale nacht. Lekker weer en geen wind. Heel donker. Ook was het heel gezellig. En Joop had zelfs nog een powerpoint-presentatie over de nachtvlinders. En dan de lichtjes in de vorm van lampionnetjes rond de hut. En al die bomen die ingesmeerd waren. Een hele leuke avond, Groeten, Jacques en Irene.'

Resultaten in Zeeland

Natuurlijk zijn we ook nieuwsgierig naar de vangsten van collega's in Zeeland en we wisselen daarbij onze gegevens uit en we helpen beginnende nachtvlinderaars die hun val tijdens de NNN zetten.

In Zeeland waren er 3 excursies, 11 vlinderaars hadden een lichtval gezet en 1 persoon had wat dagwaarnemingen ingevoerd.

Om dubbeltellingen te voorkomen zijn de doorgegeven waarnemingen van de volgende bezoekers niet

Foto: Joop de Bakker

meegenomen; Buttinge (Joop Scheijbeler, Leon Boogaart, Marcel Klootwijk) en Clinge (Alex Wieland). Geraadpleegde bron: Waarneming.nl.

Op elke plaats was er wel een soort die elders niet werd gezien. Vaak gaat het om soorten waarvan in Zeeland maar één vlinder tijdens het NNN-weekend werd gevangen/gezien.

Deze "bijzondere" soorten werden op de volgende plaatsen gezien:

Clinge bos, AC 63-363, (Joop de Bakker/Eddy Taelman): Berkenoogspanner (1), Egale dwergspanner (1), Gele oogspanner (1), Gerimpelde spanner (11), Iepentakvlinder (1), Karmozijnrood weeskind (1), Marmerspanner (1), Muisbeertje (1), Paddenstoeluil (1), Plat beertje (4), Rode dennenspanner (7), Rozenblaadje (1), Schijn-piramidevlinder (10), Schijn-sparspanner (1), Viervlakvlinder (3) en microsoorten (9).

Buttinge, AC 29-393, (Jan van Belzen/Kees Los): Oranje o-vlinder (1) en microsoorten (2).

Groede, AC 24-377, (Pieter Simpelaar/Henk Bondewel): Geelschouderspanner (1), Peppel-orvlinder (2), Smalvleugelrietboorder (1), Variabele breedvleugeluil (2), Zeggeboorder (1).

Arnemuiden, AC 35-391, (Jan van Belzen): Perzikkruiduil (1) en microsoort (1).

Goes, AC 49-392, (Henny Waanders): Drievlekspanner (1).

Heikant, AC 60-362, (Marjan van der Veeke): Berkenbrandvlerkvlinder (1), Naaldboomspanner (1), Porseleinvlinder (1), Snuitvlinder (1).

Hulst, AC 63-366, (Irma Kion): Geoogde worteluil (1), Gepijlde micro-uil (1), Klaverblaadje (1), Stipelsnuituil (1) en microsoort (1).

Rood weeskind

Foto: Eddy Taelman

Ouwerkerk, AC 58-405, (Hans de Bruijn): Astermonnik (2), Florida-uil (1), Kleine hermelijnvlinder (2), Koolbandspanner (1) en microsoorten (19).

Retranchement, AC 16-374, (Peter Wijnsouw): Gele tijger (1), Gelijkende grasuil (1), Prachtpurperuiltje (1) met goedgekeurd bewijs en microsoorten (3).

Schoondijke, AC 24-377, (Marco Knipping): microsoorten (2).

Tabel 5

	aantal ex.			aantal soorten		
	Macro's	Micro's	Totaal	Macro's	Micro's	Totaal
NNN 2017 Zeeland						
Arnemuiden	97	29	126	27	9	36
Buttinge	408	21	429	43	10	53
Clinge bos	269	289	558	57	23	80
Dishoek	6		6	4	0	4
Goes	95	10	105	23	5	28
Groede	1400		1400	65	0	65
Heikant	48	21	69	30	2	32
Hulst	110	34	144	27	10	37
Kruiningen	265	51	316	40	10	50
Middelburg AC 31-389	375	6	381	48	6	54
Middelburg AC 32-392	102	4	106	16	4	20
Nieuwdorp	371	85	456	54	17	71
Ouwerkerk	1277	175	1452	74	38	112
Retranchement	641	28	669	52	13	65
Schoondijke	13	2	15	12	2	14
Eindtotaal	5477	755	6232	162	82	244

Kruiningen, AC 60-385, (Piet Jopse): Gevorkte sile-
ne-uil (1), Groot avondrood (1), Sint-janskruidblok-
spanner (1), W-uil (2) en microsoorten (2).

Middelburg, AC 31-389, (Gerard Troost): Bijvoet-
dwergspanner (1), Blauwvleugeluil (1), Ligusterstip-
spanner (1), Vale duinrietboorder (1), Zuringuil (1) en
microsoorten (2).

Middelburg, AC 32-392, (Tobi Koppejan): micro-
soorten (2).

Nieuwdorp, AC 40-387, (Kees Los): Gekraagde
grasuil (5), Gele kustspanner (1), Variabele spikkel-
spanner (2) en microsoorten (6).

Dishoek, AC 24-389, (Arjen van Gilst): Graanwor-
teluil (1), rups Klein avondrood (1).

Volgende keer

Wilt u er ook eens bij zijn? Dat kan, want voor de vol-
gende Nationale NachtvlinderNachten staan de
weekenden al vast:

2018 het weekend van 24 juni

2019 het weekend van 31 augustus

2020 het weekend van 20 juni.

De Zeeuwse Top Tien, tabel 6

	NNN 2017 Zeeland Top Tien	Macro's	NNN 2017 Zeeland Top Tien	Micro's
1	Zwarte-c-uil	1412	Nazomergranietmot	174
2	Huismoeder	778	Buxusmot	129
3	Groente-uil	385	Variabele grasmot	63
4	Zuidelijke stofuil	352	Oranje kruidenmot	54
5	Bleke grasuil	264	Kraagvleugelmot	35
6	Open-breedbandhuismoeder	177	Stippelmot onbekend	34
7	Egale stofuil	148	Luipaardlichtmot	27
8	Gewone breedvleugeluil	147	Appelstippelmot	21
9	Stofuil spec.	133	Vuurmot	19
10	Witstipgrasuil	108	Duikermot	14

Nationale Nachtvlieder Nacht Groede

Huib van Iwaarden

Zaterdagavond 26 augustus 2017, locatie Scherpbierseweg 1 te Groede, het was zover, de NNN 2017 kon aanvangen. Super prachtige laat zomeravond, onbewolkt, 1 Beaufort en een temperatuur tot 24.00u van wel 18-20 graden Celcius! Maar liefst 34 geïnteresseerden kwamen op de NNN af te Groede West-Zeeuws Vlaanderen. Het was een internationaal gezelschap met 3 Duitse en 5 Belgische gasten. Ook waren er 2 mensen uit Utrecht. Bij verrassing was ook de topdeterminator Diego van de Keere uit België gekomen en de prachtige sfeerfoto's komen uit de camera van Stefan Gurdebeke, ook al een Belg.

Op het terrein hadden Pieter, Henk en Huib de avond te voren alles in gereedheid gebracht. 2 nachtvallen geplaatst, 2 lakens met ultraviolette lampen geplaatst en 3 smeerroutes op plankjes uitgezet. Dit smeer is een mengsel van oud fruit en suiker met alcohol waar insecten graag van snoepen.

Esther, Niek, broer Wim en medewerker Marco hadden een deel van de schuur als ontvangst en telruimte ingericht. Esther zorgde voor koffie/thee en de 4-jarige Line had bloemetjes geplukt en in vazen gedaan voor de gezelligheid. Hiervoor namens alle deelnemers hartelijk dank!

Foto: Stefan Gurdebeke

De locatie te Groede: de biologische kwekerij Biosfeer met een scala aan biotoopjes, heesters, bomen, een kleine wijngaard, hoogstamboomgaard, een waterput met oud riet, meidoornhagen, perceeltjes met bloemsoorten (alles eetbaar), je ziet, heel divers. Van al deze groene producten worden bijv. extracten gemaakt, drankjes, enz. De bloemblaadjes gaan weer naar restaurants e.d., dit alles zonder gebruik te maken van kunstmest en gewasbestrijdingsmiddelen. Door variaties op het terrein lost de ene groep, bijv. vogels, de plaag van de andere groep weer op. De bekende cirkel.

Om 20.00u de aanwezigen verwelkomd en daarna, toen het nog licht was, het terrein verkend waar alles opgesteld stond. In de schuur was er ook een doorlopende presentatie op de PC van nachtvinders die aandachtig bekeken werd (Pieter & Henk). Tevens werd aan ieder gezin een prachtige nachtvinderfolder verstrekt, die beschikbaar was gesteld door de Vlinderstichting, waarvoor dank. De avond voor de NNN was er al een lichtval actief waarvan de nachtvinders onder toezicht van het determinatie/tel team op naam werden gebracht zodat de aanwezigen, waarvan sommigen nog nooit een nachtvlieder van

De top tien van Groede

			Aantal
1	Zwarte c-uil	Xestia c-nigrum	426
2	Huismoeder	Noctua pronuba	173
3	Bleke grasuil	Mythimna pallens	139
4	Stofuil (spec)	Hoplodrina spec.	133
5	Groenteuil	Lacanobia oleracea	105
6	Witstipgrasuil	Mythimna albipuncta	57
7	Oranje wortelboorder	Triodia sylvina	32
8	Lieveling	Timandra Comae	28
9	Gewone breedvleugel-uil	Diarsia mendica	28
10	Guldenroededwergspanner	Eupithecia virgaureata	24

dichtbij hadden gezien, konden kennis maken met deze nacht-insectenwereld.

De avond begon te vallen en alle vallen en lakens waren belicht en de smeerroutes geurden heerlijk. Om de nachtvlinders te vangen voor het determineren had ik (Huib) honderden plastic bakjes (doorzichtig) met dekseltjes beschikbaar gesteld die aan de deelnemers werden uitgedeeld. Zo, ze konden aan de slag met vangen. En dan zie je dat de oermens weer naar boven komt, jong en oud enthousiast aan het vangen, de buit naar de determinatie/teltafel brengen en kijken wat de vangst was. Het determinatie team bestond uit Soan, Frieda, Henk, Pieter en Diego. En werk hadden ze!!! Maar liefst **1399** nachtvlinders werden er gedetermineerd die waren verdeeld in **67 soorten**. Onder deze vlinders zat ook een Buxusmot, je weet wel de grote plaag van de tuinliefhebbers! Toch nog even vermelden dat de **4-jarige Line** (dochter van Niek & Esther) zich de ambassadrice mag noemen van NNN-avond. Vangen, vlinders weg brengen en iedereen motiveren met haar lach en enthousiasme!!

Het op naam brengen Foto: Stefan Gurdebeke

Er zaten 6 soorten trekvlinders bij, de lijst werd gemaakt door Pieter en Henk.

Er waren 7 hoofdgroepen waaronder de pijlstaartgroep (Sphingidae) met een Windepijlstaart.

958 vlinders werden gevangen in de lichtvallen.

328 vlinders werden gevangen op de lakens.

113 vlinders werden gevangen op de geurende plankjes met smeer.

Geïnteresseerden die de hele lijst willen zien kunnen zich melden bij iwaardengr@zeelandnet.nl en de lijst wordt geheel doorgemailed. Daar staat ook de specificatie op hoe de vlinders gevangen zijn.

Zwart weeskind

Foto: Peter Geene

Deze NNN werd gehouden in de laat-zomer met laatzomervlinders en vroegnajaars vlinders. De volgende NNN in 2018 is weer in juni met laatvoorjaarsvlinders en vroegzomervlinders. En deze vindt weer plaats op dezelfde locatie in Groede bij Biosfeer waar Niek & Esther ons weer graag zullen verwelkomen en wij als organiserend nachtvlinder team jullie weer de schoonheid van de nacht(vlinders) laten zien. Dus degenen die er niet bij waren, er is een herkansing! Zullen we dan maar zeggen tot volgend jaar? Let op de aankondigingen!

Dit namens het hele organiserende DUUMPJES team op deze TOPavond/nacht en Toplokatie van NNN editie 2017 te Groede in West-Zeeuws Vlaanderen.

Nationale Nachtvliender Nacht Buttinge

Jan van Belzen

Vrijdag 25 aug hebben we de Nachtvliedernacht gehouden in de Middellandse Zeetuin te Buttinge, coördinaten 29-393. Wim Uilenbroek, Kees Los en Jan van Belzen waren de dragende krachten achter het spektakel, ook onze voorzitter van de Vlinder- en Libellenwerkgroep was enthousiast vlinders aan het vangen. Met ± 20 volwassenen en 4 kinderen, hadden we veel en ook deskundig en enthousiast publiek. De avond begon om 20.30 uur en eindigde toen de 400 potjes op waren om ± 02.30 uur. Er waren veel natuur liefhebbers met grote camera's, die hebben mooie foto's kunnen maken. Om 23.00 uur kwam men van de Imkerij Poppendamme, met heerlijke warme honingwijn, dat ging er goed in.

Er is gevangen met een laken en een HPL 120 Watt lamp met trafo, het was bijna windstil en 14C°.

Er zijn ± 410 macro vlinders gevangen en ± 20 micro's, Jan van Belzen was er voor de macro's en Kees Los voor de micro's.

Jan van Belzen en Kees Los

Foto: Peter Geene

Hierbij de vlinders:

Macro's:		Macro's, vervolg:	
Triodia sylvina (oranje wortelboorder)	1	Lacanobia suasa (variabele w-uil)	1
Drepana falcataria (berkeneestaart)	1	Lacanobia oleracea (groente-uil)	38
Timandra comae (lieveling)	2	Mythimna albipuncta (witstipgrasuil)	8
Scopula marginepunctata (prachtstipspanner)	1	Mythimna impura (stompvleugelgrasuil)	3
Idaea biselata (schildstipspanner)	6	Mythimna pallens (bleke grasuil)	39
Idaea aversata (grijze stipspanner)	1	Mythimna l-album (witte-l-uil)	1
Xanthorhoe fluctuata (zwartbandspanner)	1	Mormo maura (zwartweeskind) (waarvan 1 op smeer)	2
Epirrhoe alternata (gewone bandspanner)	3	Phlogophora meticulosa (agaatvlinder)	1
Colostygia pectinataria (kleine groenbandspanner)	1	Mesoligia furuncula (zandhalmuiltje)	1
Gymnoscellis rufifasciata (zwartkamdwergspanner)	1	Hoplodrina blanda (egale stofuil)	12
Lomaspilis marginata (gerande spanner)	2	Hoplodrina ambigua (zuidelijke stofuil)	40
Macaria alternata (donker klaverblaadje)	1	Pyrrhia umbra (oranje o-vlinder)	1
Opisthograptis luteolata (hagedoornvlinder)	1	Helicoverpa armigera (katoendaguil)	1
Peribatotes rhomboidaria (taxusspikkelspanner)	1	Autographa gamma (gamma-uil)	1
Cabera pusaria (witte grijsbandspanner)	3	Rivula sericealis (stro-uiltje)	2
Campaea margaritata (appeltak)	2	Hypena proboscidalis (bruine snuituil)	2
Pheosia tremula (brandvlerkvlinder)	1		
Agrotis segetum (gewone velduil)	2		
Agrotis exclomationis (gewone worteluil)	3		
Ochropleura plecta (haarbos)	6	Micro's:	
Noctua pronuba (huismoeder)	10	Udea ferrugalis (oranje kruidenmot)	8
Noctua janthina (kleine breedbandhuismoeder)	12	Adaina microdactyla (dwergvedermot)	1
Noctua janthe (open-breedbandhuismoeder)	8	Agriphila tristella (variabele grasmot)	1
Diarsia rubi (gewone breedvleugeluil)	10	Archips podana (grote appelbladroller)	2
Xestia c-nigrum (zwarte -c-uil)	156	Catoptria falsella (drietandvlakjesmot)	1
Xestia xanthographa (vierkantvlekuil)	9	Yponomeuta malinellus (appelstippelmot)	2
Hadula trifolii (spurry -uil)	6	Endothenia quadrimaculana (paardenkopbladroller)	3
Mamestra brassicae (kool-uil)	3	Acentria ephemerella (duikermot)	1
		Monopis crocipitella (crème kijkgaatje)	1

Metamorfosen midden in de stad

Tekst en foto's: Niek Haak

Inleiding

Voor het waarnemen van libellen krijgen locaties in de natuur doorgaans de meeste aandacht, omdat daar de meeste kans is om bijzondere soorten en activiteiten waar te nemen (en als de libellen of vlinders het laten afweten is er altijd nog wel wat anders te zien). Maar ook in de stad valt genoeg te zien, als je weet waar je moet zoeken. Eén zo'n interessante plek is Stadspark Molenwater in het centrum van Middelburg. Zo'n tien jaar geleden verhuisde de voormalige gebruiker van het terrein - Miniatuur Walcheren - in het kader van ambitieuze politieke plannen naar de rand van de stad en sindsdien is het terrein onderwerp van verhitte discussies over de toekomst. Als restant van Miniatuur Walcheren zijn tussen het groen en de vele wandelpaadjes diverse vijvers aanwezig - ondiepe betonnen bakken met nogal eenzijdige begroeiing die soms ook nog leuk zijn, maar die kennelijk een aantrekkelijke plek zijn voor libellen. Het parkje wordt intensief gebruikt door mensen en honden, er is sprake van verwaarlozing (ook al doen sommige omwonenden en de groenbeheerder moeite om het terrein netjes te houden) en vandalisme door vooral jeugdige bezoekers, maar de natuur lijkt zich daar niet al te veel van aan te trekken. Sommige lokale politici zouden het parkje liefst platwalsen voor parkeerplaatsen, huisbouw of andere activiteiten die "veel geld opleveren" maar in de praktijk vaak juist veel geld kosten voor de belastingbetalers, zoals in de directe omgeving te zien is. Een definitieve beslissing over het lot van het park wordt al jaren vooruit geschoven en is recent opnieuw uitgesteld tot in 2018.

Jaren geleden was mij al eens opgevallen dat er iedere zomer in augustus een grote zwerm Paardenbijters te zien is in het park, schijnbaar aangetrokken door de daar aanwezige beschutting en de duindoorn struiken waar andere insecten op af komen. Ik vroeg me toen al af waar al die Paardenbijters vandaan kwamen zo midden in de stad, maar daarover later meer. Afgezien daarvan had het park niet mijn aandacht, omdat je er vanuit gaat dat in zo'n kunstmatige omgeving toch niet veel bijzonders te vinden zal zijn. Voor zeldzame libellen of vlinders moet je er inderdaad niet zijn, maar vorig jaar zag ik al dat er behalve de zomerse Paardenbijters, vele heidelibellen en de meest gangbare juffers, nog meer te zien was zoals de mooie Blauwe glazenmaker. In juni van dit jaar organiseerde de werkgroep samen met het Zeeuws Museum een excursie naar het parkje waarbij ook Midas Dekkers aanwezig was. Peter Geene zou de excursie leiden maar die moest afhaken wegens vakantie in Tsjechië en Joop Scheijbeler en ik namen zijn plaats in, wat voor mij aanleiding was om er vaker te gaan kijken.

Uitsluitende juffer

Metamorfose

Die bescheiden excursie - we waren blij met de paar soorten libellen die we tegenkwamen - was gekoppeld aan de Metamorfose tentoonstelling in het Zeeuws Museum, over de ontdekkingen van mijn 17e-eeuwse stadsgenoot Johannes Goedaert. Een mooie, historisch interessante tentoonstelling maar van de eigenlijke metamorfose van libellen was er vrijwel niets te zien, wat mij voor het algemene publiek een gemis lijkt. Toegegeven, in de boeken van Goedaert is daarvan ook heel weinig te zien, de nadruk ligt op de metamorfose van vlinders en sommige andere insecten. Rupsen en poppen zijn nu eenmaal makkelijker te vinden en onderzoeken dan libellenlarven die in het water leven. Maar het leuke is dat je in de zomer die metamorfose van libellen met eigen ogen kunt zien in het Stadspark, vlakbij het Zeeuws Museum en bovendien op de plek waar Goedaert de metamorfose ontdekte: hij woonde aan het Molenwater, waar nu het Stadspark is! Zoals Midas graag benadrukt: je hoeft maar door je knieën te zakken en het hele drama van het leven ontvouwt zich voor je, er is van alles te ontdekken! Voor degenen onder u die een eigen tuinvijver hebben of die vaak in de natuur komen is die metamorfose wellicht weinig bijzonders maar ik had het zelf

Uitsluipen van een Bruinrode heidelibel (vrouw)

De oude locatie van Miniatuur Walcheren

nog nooit in het echt gezien, afgezien van een enkele keer dat je in de natuur een net uitgeslopen libel vindt die zijn vleugels nog aan het oppompen of drogen is.

Deze zomer heb ik de nodige uren in het park doorgebracht, op de knieën met de fotocamera en gefascineerd door dit verschijnsel waar de wetenschap enkele eeuwen na Goedaert nog steeds heel weinig van begrijpt. Als je zo stil geknield zit bij een parkvijver vragen andere bezoekers zich af wat je in hemelsnaam aan het doen bent, en zo heb ik deze zomer de nodige mensen met dit wonder kunnen laten kennismaken ;-). Het uitsluipen van echte libellen begint doorgaans bij nacht en als je 's morgens na zonsopkomst gaat kijken wijst vaak alleen een larvenhuidje nog op de inmiddels voltooide metamorfose. Kersverse heidelibellen zitten 's morgens vroeg vaak nog de vleugeltjes te drogen maar zijn verder ook klaar voor een nieuwe start. Gelukkig waren er soms ook exemplaren die pas halverwege de ochtend met uitsluipen begonnen, wat voor mij als fotograaf een mooie gelegenheid was om alles vast te leggen. De juffers lijken minder kieskeurig wat betreft het tijdstip van metamorfose; soms begonnen ze pas 's middags maar dat zou ook met de lokale omstandigheden te maken kunnen hebben. Omdat de meeste vijvers in het parkje maar een paar meter breed zijn kun je de metamorfose vaak met eigen ogen zien gebeuren. Goed opletten is daarvoor wel noodzaak want de

jufferlarven zijn erg klein en zitten vaak enigszins verstopt tussen/achter de vegetatie zodat je er, zeker voordat het uitsluipen van start gaat, makkelijk aan voorbij loopt. Op sommige plaatsen was te zien hoe de juffers uitsluipen op een hele stapel larvenhuidjes van hun voorgangers, kennelijk is het soms aansluiten in de file om het luchtruim te kunnen kiezen!

De parkbewoners

Het parkje heeft allerlei bewoners, maar ik beperk me hier tot de libellen, die voor zo'n klein stukje nep-natuur in grote aantallen aanwezig zijn.

Grote keizerlibel (Anax imperator)

Deze keizer van de libellen is een vaste bewoner van het park maar wel in kleine aantallen zoals meestal bij royalty het geval is. In de loop van mei vond ik een vijftal Grote keizerlibel larvenhuidjes in één van de kleine vijvers. In andere vijvers waar ik vorig jaar regelmatig een Grote keizerlibel vrouwtje eitjes zag leggen heb ik geen larvenhuidjes kunnen ontdekken. Het lijkt erop dat de meeste uitgeslopen Grote keizerlibellen niet ter plekke blijven, want dit jaar waren er slechts één man resp. vrouw af en toe te zien en ook in voorgaande jaren was het aantal waarnemingen klein. Ik denk dat het park voor deze soort een minder geschikt territorium is, o.a. vanwege de te kleine en nogal kunstmatige vijvers.

Blauwe glazenmaker (*Aeshna cyanea*)

Deze libel is naar verhouding een echte stadsbewoner met een voorkeur voor o.a. beschaduwde paadjes die in het stadspark op diverse plaatsen te vinden zijn. In de zomer van 2016 waren er in totaal een tiental Blauwe glazenmakers aanwezig, vaak al te zien als net uitgeslopen (helemaal gaaf) exemplaar dus afkomstig uit het park zelf of de directe omgeving. Dit jaar was hun aantal kleiner (4-5 exemplaren?) maar ook nu waren ze van begin juli tot half september in het park te vinden. Het allesbehalve blauwe vrouwtje doet regelmatig haar ronde om eitjes te leggen in het groen naast de grotere 'vijvers' of op de rand van de oude betonbakken, met een duidelijke voorkeur voor beschaduwde locaties. Ze vliegt onverstoord tussen je benen door terwijl je staat te praten of fotograferen. Het overkwam me zelfs al een keer dat ze probeerde de zonnekap van mijn cameraleens in te vliegen, gelukkig zonder schade want daarna ging ze even verderop gewoon verder met eitjes leggen. De prachtige mannetjes zijn soms te zien als ze zonnebaden op een boomtak, jagen langs de beschaduwde paadjes of in een enthousiaste uitwaaierende spiraalvlucht achter een vrouwtje aan schieten. Deze libel is één van mijn favorieten vanwege zijn grote afmetingen, statige vlucht en spectaculaire kleuren. Van buurtbewoners hoor ik regelmatig dat ze deze parkbewoner ("zeker 20 cm groot!") in huis of tuin hebben aangetroffen. Een larvenhuidje heb ik dit jaar nergens in het park kunnen vinden wat gezien de kleine aantallen weinig zegt; het zou kunnen dat ik de paar uitsluiers gewoon niet gezien heb of dat ze uit een tuinvijver in de buurt komen.

Paardenbijter (*Aeshna mixta*)

Half juli verschijnen de eerste Paardenbijters in het park, aanvankelijk vaak verstopt tussen de duindoorns zodat je ze alleen ziet als je goed kijkt. Soms zitten er een dozijn vlak bij elkaar maar veel mensen zien ze niet eens als je ze van vlakbij aanwijst. Hoewel enigszins beschutte plekken tussen de duindoorns favoriet lijken om te rusten zie je ze soms ook vlak bij elkaar aan een uitstekende tak hangen die meer een ideale landings- en startbaan lijkt. In 1-2 weken tijd zwelt hun aantal aan tot soms meer dan honderd exemplaren, wat toch bijzonder is voor zo'n kleine locatie in de binnenstad. Als het weer gunstig is gaan ze massaal foerageren in het parkje zodat je in een ware wolk libellen kunt lopen, een unieke ervaring! Dit jaar was ik van plan om foto's te maken van de libellenwolk maar helaas, het bleek lastiger dan gedacht omdat de 'wolk' zich voortdurend en nogal onvoorspelbaar verplaatst door het park en van het ene op het andere moment kan oplossen of weer verschijnen. Zo talrijk als de Paardenbijters in augustus zijn, begin september wordt met de eerste herfstachtige dagen het aantal ineens drastisch lager en blijft slechts een klein aantal in het park achter. Of ze vertrekken naar een andere locatie, zich ophouden op minder zichtbare plaatsen zoals hoog in de bomen of slachtoffer worden van predatie of verslechterd weer zou ik niet weten.

Uitsluitende juffers. De rechter juffer moet zijn vleugels nog oppompen en de linker is bezig uit te harden.

Bruinrode heidelibel (*Sympetrum striolatum*)

Deze libellen zijn in de zomermaanden in grote aantallen aanwezig, vooral op en rond de duindoorns. In tegenstelling tot de Paardenbijters zijn ze duidelijk uit het park zelf afkomstig: van eind juli tot eind augustus vond ik in één vijver, op een oppervlak van slechts enkele vierkante meter, op sommige dagen wel 5-10 nieuw uitgeslopen heidelibellen! Van al die uitsluiers wordt vermoedelijk een flink deel snel slachtoffer van predators, of ze vertrekken naar elders want het aantal volwassen exemplaren in het park leek ondanks de dagelijkse extra aanwas in juli/augustus redelijk stabiel. Later in de zomer is te zien hoe heidelibel tandems (en soms solitaire vrouwtjes) eitjes leggen in de diverse vijvers in het park of op het groen daar omheen, echter niet zo massaal als je dat op meer natuurlijke locaties zoals het Groot Vroon bij Dishoek kunt zien. Duidelijk is dat de heidelibellen niet erg selectief zijn want er worden ook eitjes gelegd in zeer ondiepe plassen op het beton en andere plekken die onmogelijk nageslacht kunnen opleveren. Hoewel er af en toe heidelibellen te zien waren met afwijkend uiterlijk lijkt het in alle gevallen om de Bruinrode heidelibel te gaan; andere soorten die in de omgeving van Middelburg voorkomen heb ik er nog niet gezien. In tegenstelling tot de Paardenbijters verdwijnen de heidelibellen niet plotseling en kun je ze ook in oktober nog in het park tegenkomen; ze worden – in tegenstelling tot Paardenbijters – regelmatig slachtoffer van de spinnen die vanaf september massaal aanwezig zijn in het park.

Andere echte libellen

De Platbuik werd in de meeste voorgaande jaren een paar keer gezien in het park en er zijn ook sporadische meldingen van Gewone oeverlibel en Viervlek. Op basis van mijn eigen waarnemingen heb ik het vermoeden dat deze libellen uit de directe omgeving komen, omdat het meestal om net uitgeslopen exemplaren ging; maar vanwege het beperkte aantal waarnemingen is dit moeilijk na te gaan. Ook is onduidelijk of het hier om vaste bewoners gaat die zich in het park voortplanten of dat ze slechts tijdelijk op bezoek zijn.

Juffers

Vanwege de excursie in het parkje ben ik dit jaar beter gaan letten op de aanwezige juffers. Azuurwaterjuffer en Lantaarntje zijn in grote aantallen aanwezig (op het hoogtepunt zeker meer dan 100 exemplaren), en ook de Vuurjuffer en Kleine roodoogjuffer zijn vaste parkbewoners. Iedere soort lijkt zo zijn eigen voorkeur te hebben voor bepaalde vijvers, waarschijnlijk afhankelijk van begroeiing en zon/schaduw. Van al deze soorten is ook voortplanting (copula en eiafzetting) te zien. Eén van de zuidelijke vijvers leverde dit jaar grote aantallen nieuwe juffers op, in juli waren er

Paardenbijters en Bruinrode heidelibellen. Zomerse drukte op één van de start- en landingsbanen in het stadspark, luchtverkeersleiding overbodig.

Voortplanting en migratie

In het park is te zien hoe de libellen per soort vaak een duidelijke voorkeur hebben voor ei-afzetting in bepaalde vijvers, wat echter slecht overeenkomt met waar uiteindelijk de nieuwe libellen uitsluipen. Zo is een relatief kleine zonnige vijver aan de zuidkant favoriet bij Grote keizerlibel, Bruinrode heidelibel, diverse juffers en een sporadisch Paardenbijter vrouwtje maar in de hele zomer leverde dit slechts een paar larvenhuidjes op van de Bruinrode heidelibel en enkele juffers, terwijl de beschaduwde vijver er vlakbij in een maand minstens honderd uitsluiers van de Bruinrode heidelibel en diverse juffersoorten opleverde. Naast de (bijna-)uitdroging van de vijvers in de afgelopen zomer kan een rol spelen dat er in de meer bezonde vijver honderden kleine salamanders te vinden zijn die vermoedelijk concurreren met de libellenlarven (in de andere vijvers zijn soms ook salamanders te vinden, maar in kleinere aantallen). Al met al is duidelijk dat er soorten zijn die uit het park zelf afkomstig zijn maar er niet blijven, en andersom; een interessante dynamiek.

Voortplanting en migratie kunnen bij libellen op een complexe manier verweven zijn. De aanwezigheid van grote aantallen Paardenbijters in augustus is een interessant fenomeen. Hoewel er aanvankelijk vooral niet-uitgekleurde exemplaren verschijnen heb ik nooit een helemaal 'vers' (onbeschadigd) individu gezien, wat suggereert dat ze minimaal enkele dagen oud zijn. In de loop van augustus worden niet-uitgekleurde exemplaren steeds zeldzamer. Ondanks goed zoeken heb ik deze zomer nergens in het park larvenhuidjes van de Paardenbijter kunnen vinden, wat wél lukte voor andere soorten zoals de Grote keizerlibel, Bruinrode heidelibel en diverse juffersoorten. Ook copula of ei-afzetting door een Paardenbijter vrouwtje lijkt in het park alleen bij uitzondering te gebeuren, je ziet ze vooral foerageren of rusten. Gezien de grote aantallen die aanwezig zijn in de zomer wijst dat er op dat de Paardenbijters van elders komen. Een interessante vraag is hoe ze dan iedere zomer in het Stadspark terecht komen en hoe lang dit al het geval is. Ik zag het verschijnsel zelf in 2011 voor het eerst en daarna

Blauwe glazenmaker

vaak dagelijks een tiental uitsluitende exemplaren van vooral het Lantaarntje en later van de Kleine roodoogjuffer te zien. Bij de andere vijvers heb ik dit jaar geen uitsluiers gezien, wat wellicht ook komt doordat veel vijvers (bijna) droogvielen door de extreme droogte in juni, waar de meer schaduwrijke zuidelijke vijver net aan ontsnapte. Voor de Vuurjuffer en Azuurwaterjuffer begon ik waarschijnlijk te laat in het jaar met waarnemen om het uitsluipen te zien. In de nazomer zijn soms ook enkele Houtpantserjuffers aanwezig, maar boven het water overhangende bomen van de soorten waarin ze graag eitjes leggen zijn er niet en ik heb ook geen tekenen van voortplanting gezien.

in de meeste volgende jaren. Op waarneming.nl kon ik geen oudere waarnemingen vinden van grote aantallen paardenbijters in de binnenstad van Middelburg dus het blijft raden hoe lang dit fenomeen al bestaat.

Wellicht zijn de Paardenbijters afkomstig uit de rietvelden langs de Vest, de oude stadsgracht van Middelburg die daar slechts zo'n 200 meter van het Stadspark verwijderd is. De Vest is brak water wat voor de meeste libellenlarven niet geschikt is, maar van Paardenbijters is bekend dat die in brak water kunnen voortplanten. Ik heb regelmatig kleine groepjes Paardenbijters zien rondscharrelen langs de vesten maar zoeken naar larvenhuidjes in die rietvelden lijkt me onbegonnen werk (wellicht heeft iemand van de werkgroep hier meer informatie over?). Het zou ook kunnen dat ze afkomstig zijn uit de grotere parken met zoetwatervijvers aan de buitenrand van Middelburg of misschien van nog veel verder weg, want het is bekend dat Paardenbijters in groepen over grote afstanden kunnen migreren. Als ze van ver komen blijft de vraag waarom en hoe ze ieder jaar opnieuw in de binnenstad van Middelburg terechtkomen, toch niet de meest voor de hand liggende libellenlocatie. Het relatief stabiele aantal in de zomer hoeft nog niet te betekenen dat individuen 1-2 maanden in het park blijven, er kan ook sprake zijn van een dynamisch evenwicht waarbij het park een geschikte locatie is

Paardenbijter

tallen in augustus blijft onduidelijk. Overigens rijzen vergelijkbare vragen bij de verwante Zuidelijke glazenmaker (*Aeshna affinis*) die de afgelopen jaren steeds in de nazomer opdook bij o.a. Groot Vroon in Dishoek, maar waarvan ook onduidelijk is waar ze vandaan komen. Bij de *affinis* gaat het echter om zeer kleine aantallen en een 'natuurlijke' locatie.

In hoeverre groepsgedrag en migratie van Paardenbijters doelbewust is of vooral een gevolg van de omstandigheden is niet duidelijk. Bekend is dat ze ook tijdelijk groepen vormen om te jagen, zonder dat sprake is van migratie. Mij viel op dat wanneer een Paardenbijter als eerste vertrekt uit een rustend groepje, hij/zij vaak met de vleugels een paar anderen aantikt die dan ook even later wegvliegen en meestal samen gaan foerageren. Dat aantikken zou een communicatiesignaal kunnen zijn, net zoals je bij de paring kunt zien dat ze communiceren met pootjes en vleugels. Maar wellicht gebruiken ze nog andere vormen van communicatie die wij niet in de gaten hebben?

Het blijkt dus lastiger dan ik dacht om te achterhalen waar de parkbewoners vandaan komen. Ook met nieuwe technieken zoals DNA barcoding analyse van het vijverwater is dat niet simpel te achterhalen. Met de nieuwste passieve sondes zou vermoedelijk te controleren zijn of de Paardenbijters het park (tijdelijk?) verlaten om zich voort te planten in de omgeving, maar het is nog maar de vraag of daarmee de uiteindelijke herkomst duidelijk wordt. Hoe belangrijk het parkje is voor de lokale Odonata ecologie blijft zo onduidelijk maar dat asfalteren, volbouwen of anderszins ernstige verstoring (zoals ook voorstellen om alle vijvers 'schoon te maken en te repareren') niet goed zou zijn is zonder nader onderzoek ook wel duidelijk. Het zou de politiek sieren als ze dit kleine stukje 'nep-natuur' een kans geven om zich verder te ontwikkelen, als monument voor de wetenschappelijk zo belangrijke ontdekking van de metamorfose door hun 17e-eeuwse stadsgenoot.

Alle foto's bij het artikel zijn gemaakt in het Stadspark Molenwater in Middelburg in 2016 of 2017.

Meer foto's zijn te vinden op mijn fotowebsite www.flickr.com/photos/niekaak/

Bruinrode heidelibel

om even 'bij te tanken' tijdens een lange reis. Van sommige libellen is bekend dat ze bij invallende koude in het najaar in groepen naar het zuiden migreren – vaak langs de kustlijn – en het tamelijk plotselinge verdwijnen van de meeste Paardenbijters uit het parkje in september zou daar een voorbeeld van kunnen zijn. Door te letten op beschadigingen en afwijkende patronen in de vleugels (te zien op een goede foto) heb ik geprobeerd om vanaf begin september individuele Paardenbijters in het park te volgen. Daarbij bleek dat het iedere keer nieuwe exemplaren betreft, die dus hooguit voor een dag of wat het park aandoen. Dit suggereert dat de Paardenbijters die later in de zomer het park aandoen migranten zijn; of dit ook geldt voor de grotere aan-

Indien onbestelbaar:

Donkerstraat 42
4463 VW Goes

Activiteitenprogramma

21 maart 2018: Algemene Leden Vergadering. De resultaten van de vijf jaar durende actie : "Op de bres voor de Zeeuwse zes" zullen worden besproken. De avond begint om 19:45 uur.
Locatie: Hollandse Hoeve, Mec de Bevelanden, Kattendijksedijk 23, Goes.

Definitieve data en meer info in de volgende Prikke-
been en via de website en e-mail.

